

ŽESTI KĀ KOMUNIKĀCIJAS ĪPATNĪBA BĒRNIEM AR VALODAS SISTĒMAS NEPIETIEKAMU ATTĪSTĪBU

Gestures as a Communication Feature in Children with Developmental Language Disorder

Sarmīte Tūbele

University of Latvia, Latvia

Lūcija Anoško

University of Latvia, Latvia

Abstract. *Gestures as non-verbal communication allow us to express our attitude, emotional state, and it functions unconsciously. The verbal communication appears in the life of a child about 2 years of age and gradually replaces the non-verbal communication. However, children with DLD (Developmental Language Disorder) at the age of 3 and more do not speak or speak using separate sounds and combinations of sounds in their speech and use gestures broadly; it helps them to communicate with others.*

The aim of the article is to explore what kind of gestures as non-verbal communication are used by children with DLD in order to communicate with peers and adults. Based on the scientific literature of the research, the methods used are pedagogical observations, processing, and analysis of the collected data.

Main conclusions – the children with DLD use gestures as a tool for communication and interaction. These children mainly use directional gestures during a communication act.

Keywords: *DLD (Developmental Language Disorder); gestures; non-verbal communication.*

Ievads

Introduction

Viens no neverbālās komunikācijas veidiem ir žesti, kas palīdz cilvēkam paust savu attieksmi, emocijas un jūtas. Pieaudzis cilvēks izmanto neverbālo komunikāciju neapzināti, kā palīglīdzekli, kas piešķir runātāja teiktajam vairāk emocionalitātes, saglabājot verbālās komunikācijas prioritāti.

Bērns līdz divu gadu vecumam arī plaši izmanto neverbālo komunikāciju kā sazināšanās līdzekli. Pakāpeniski neverbālās komunikācijas loma tiek samazināta, un verbālā komunikācija ieņem savu vietu bērna dzīvē.

Mūsdienu sabiedrībā pieaug to bērnu skaits, kuri trīs vai pat četru gadu vecumā vēl nerunā, vai runā tā, ka viņus ir grūti saprast. Skolotāji logopēdi šajā

gadījumā runā par logopēdisko slēdzienu – valodas sistēmas nepietiekama attīstība (VSNA) I runas attīstības līmenis. Lai sazinātos ar vienaudžiem un pieaugušajiem, šie bērni plaši izmanto žestus, kas palīdz viņiem komunicēt ar pasauli.

Raksta mērķis ir izpētīt, kādus žestus kā neverbālās komunikācijas veidu izmanto bērni ar VSNA, komunicējot ar vienaudžiem un pieaugušajiem.

Pētījuma metodes: zinātniskās literatūras analīze, pedagoģiskā novērošana, datu apkopošana un analīze.

Valodas sistēmas nepietiekama attīstība *Developmental Language Disorder*

Bērnu runas ontogēnēze kā normā, tā patoloģijā ir sarežģīts un daudzpusīgs process, kura rezultātā bērniem jāapgūst leksiski gramatiskie likumi, skaņu izruna, vārddarināšana, zilbju struktūras veidošana, teikumu veidošanas likumi. Pakāpeniski bērns apgūst valodas standartus, un viņa runa kļūst saprotama gan no fonētiskā viedokļa, gan no leksiski gramatiskās puses, proti, viņa valodas kvalitāte tuvinās gramatiski pareizai valodai. Šis process notiek, kad bērnam tuvojas četrus gadus vecums, kas ir apliecinājums verbālās komunikācijas iemaņu attīstības normai (Ambridge & Lieven, 2011; Aoyama, Peters, & Winchester, 2010; Волкова, 2009; Краузе, 2012; Микляева, 2006; Визель, 2005).

Mūsdienu sabiedrībā ir daudz bērnu, kuri līdz trīs četrus gadus vecumam nerunā vai runā tā, ka apkārtējie, izņemot tuvus radniekus, nevar saprast šos bērnus. Statistikas dati liecina, ka 2016. gadā pirmsskolas izglītības iestādes apmeklēja 37 447 bērnu trīs līdz četrus gadus vecumā. Starp tiem ir pirmsskolas vecuma bērni ar speciālām vajadzībām, kuru kopējais skaits ir 4 904 bērnu. Pirmsskolas vecuma bērnu skaits ar valodas traucējumiem starp bērniem ar speciālām vajadzībām ir vislielākais – 2748, kas ir 56% bērnu (Centrālā statistikas pārvalde, 2018). Statistikas datu apkopojumā valodas traucējumi netiek precizēti, bet var pieņemt, ka, starp 3 – 4 gadus veciem bērniem ar valodas traucējumiem, ir bērni ar VSNA.

Bez logopēda palīdzības tāds bērns neiemācīsies runāt, atdarinot pieaugušos, kā parasti tas notiek runas attīstības procesā. Šim bērnam ir sarežģīts runas traucējums – valodas sistēmas nepietiekama attīstība (VSNA), un, lai bērns apgūtu verbālās komunikācijas prasmi, viņam ir nepieciešama profesionālā palīdzība. VSNA ir dažādi sarežģīti runas traucējumi, kad ir nepietiekami attīstīti visi valodas sistēmas komponenti: fonētika, fonemātika, leksika, gramatika, saistītā runa, bet ir saglabāta dzirde un intelekts (Lūse, Miltiņa, & Tūbele, 2012; Волкова, 2009; Краузе, 2012). Logopēdijā tiek noteikti runas traucējumi, izmantojot divas klasifikācijas:

- klīniski pedagoģiskā klasifikācija, kas runas traucējumus iedala divās grupās: mutvārdu runas traucējumi un specifiski rakstīšanas un lasīšanas traucējumi;
- pedagoģiski psiholoģiskā klasifikācija, kur arī ir divas grupas: sazināšanās līdzekļu traucējumi, kuru sastāvā ir fonētiskie traucējumi, fonemātiskie traucējumi, fonētiski fonemātiskie traucējumi, valodas sistēmas nepietiekama attīstība (VSNA) un traucējumi sazināšanās līdzekļu lietošanā (stostīšanās).

Valodas sistēmas nepietiekama attīstība kā viens no sazināšanās līdzekļu traucējumiem ir aplūkota pedagoģiski psiholoģiskās klasifikācijas ietvaros. Šim sazināšanās līdzekļu traucējumam ir pazīmes, pēc kurām šo traucējumu var nošķirt no pārējiem runas traucējumiem:

- viena no galvenajām pazīmēm – neatbilstība starp runas attīstību un psihisko attīstību;
- vēls runas sākums (pēc trīs gadu vecuma);
- runa ir disgramatiska, fonētiski fonemātiskā joma ir nepietiekami izveidojusies;
- bērni ir neaktīvi runas ziņā, un ir novērojama tendence – jo vecāks kļūst bērns, jo viņš mazāk runā;
- domāšanas īpatnības (zema atcerēšanas aktivitāte, pazemināta verbālā atmiņa u. c.);
- atpalcība kustību jomā, kas izpaužas lielās un sīkās motorikas attīstības traucējumos;
- vislielākās grūtības sagādā kustību izpilde pēc vārdiskas instrukcijas (Bishop, Snowling, Thompson, & Greenhalgh, 2016; Tūbele & Lūse, 2012; Волкова, 2009).

Valodas sistēmas nepietiekama attīstība ir logopēdiskais slēdziens, kuru savā praksē lieto skolotāji logopēdi Latvijā. Pirmo reizi logopēdijas terminoloģijā šo jēdzienu izmantoja un ieviesa R. Ļevina, kura piedāvāja apzīmēt sarežģītu runas traucējumu, kas skar visu valodas sistēmu ar definīciju VSNA – valodas sistēmas nepietiekama attīstība, (krievu val. *ОНР – Общее недоразвитие речи*). Šis runas traucējums tiek skatīts pedagoģiski psiholoģiskās klasifikācijas ietvaros, un tas tiek dalīts trīs runas attīstības līmeņos, kur katram līmenim ir noteikti parametri (Левина, 1969). Bērna runas iemaņas pēc runas attīstības līmeņiem tiek dalītas šādi:

- bērnam ar I runas attīstības līmeni sazināšanās līdzekļi ir ierobežoti – bērns vai nerunā nemaz, vai savā runā lieto skaņu kompleksus;
- bērns ar II runas attīstības līmeni var sazināties ar vārdu palīdzību, bet viņam ir daudz rupju kļūdu gramatisko konstrukciju izmantošanā;

- bērnam ar III runas attīstības līmeni ir raksturīga izvērsta runa ar fonētiski fonemātiskās un leksiski gramatiskās jomas nepietiekamas attīstības elementiem (Tūbele & Lūse, 2012; Нищева, 2009; Жукова, Мастюкова, & Филичева, 2011; Краузе, 2012; Волкова, 2009; Лалаева, 2001).

Rakstā tiek uzsvērtas tādu nerunājošo bērnu komunikatīvās īpatnības, kam ir logopēdiskais slēdziens – VSNA I runas attīstības līmenis.

Žesti kā neverbālās komunikācijas veids *Gestures as a way of non-verbal communication*

Neverbālā komunikācija ir viens no komunikācijas veidiem, kuru cilvēks izmanto ikdienas saziņā. Katrs no mums apzināti vai neapzināti izmanto neverbālās komunikācijas komponentus, sākot no dzimšanas brīža.

Bērns aug, pakāpeniski pielāgojoties tai videi, kurā viņš atrodas. Viņš uztver pasauli un mēģina izpaust savas vēlmes un jūtas apkārtējiem, komunicējot ar viņiem. Tā kā verbālās komunikācijas līdzekļi mazam bērnam ir ierobežoti, viņš plaši izmanto neverbālo komunikāciju (Ewing, Callow, & Rushton, 2016; Guidetti & Colleta, 2012; Fleeer, 2010). Savukārt vecāki, sazinoties ar mazo bērnu, arī lieto visādus neverbālās komunikācijas paņēmienus, lai viņam atvieglotu verbālās informācijas uztveri un apgūšanu. Starp vecākiem un bērniem veidojas īpaša komunikācija, kas vēlāk ietekmē bērna iztēli un pašapziņu (Trevarthen & Delafield-Butt, 2013; Gillen, 2003). Pakāpeniski mainoties komunikācijas kvalitātei, neverbālās komunikācijas līdzekļi nezaudē savu aktualitāti pat tad, kad bērns jau ir apguvis verbālās komunikācijas pamatus – tie kļūst par komunikācijas palīg līdzekļiem, kas ienes emocionalitāti un izteiksmīgumu runas procesā. Bērns izmanto mīmiku, žestus, emocijas, komunicējot ar vienaudžiem un pieaugušajiem.

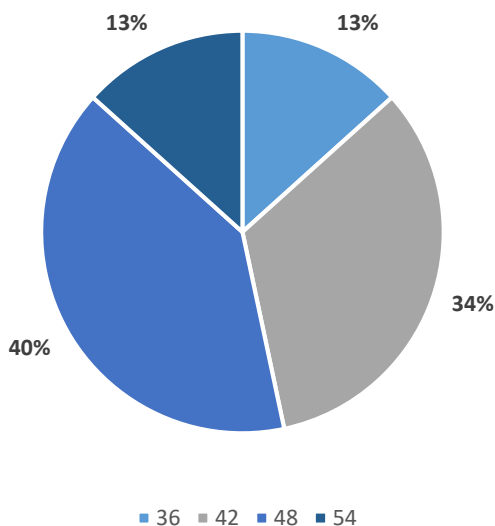
Neverbālā komunikācija palīdz bērnam paust savu attieksmi, emocionālo noskaņojumu un pārsvarā tas notiek neapzināti. No agras bērnības līdz 2 – 3 gadu vecumam bērni bieži izmanto neverbālo komunikāciju, īpaši žestus kā galveno sazināšanās līdzekli (Визель, 2016). Pēc tam bērna dzīvē ienāk verbālā komunikācija, kas pakāpeniski aizvieto neverbālo komunikāciju.

Metodoloģija *Methodology*

Pētījums tika veikts divās pirmsskolas izglītības iestādēs, kur viena ir speciālā pirmsskolas izglītības iestāde bērniem ar runas un valodas traucējumiem, bet otra ir privātā pirmsskolas izglītības iestāde. Pētījumā piedalījās 15 bērni ar logopēdisko slēdzienu – VSNA I runas attīstības līmenis. Tas nozīmē, ka visi

pētījuma dalībnieki ir vai nu nerunājošie, vai slikti runājošie bērni, kas, sazinoties ar citiem bērniem vai pieaugušajiem, plaši izmanto neverbālās komunikācijas paņēmienus.

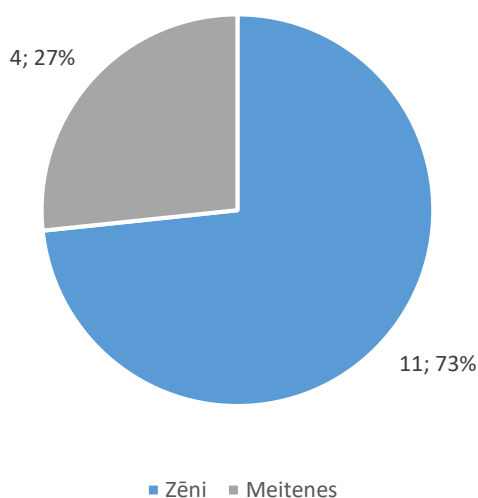
Astoņi bērni apmeklē speciālo logopēdisko pirmsskolas izglītības iestādi, septiņi bērni ir privātās pirmsskolas izglītības iestādes audzēkņi. Bērnu vecums ir (sk. 1. att.) no 36 līdz 54 mēnešiem. Vidējais pētījuma dalībnieku vecums ir 43 mēneši.

1.attēls. **Bērnu skaits sadalījumā pēc vecuma**
Figure 1 Children Enrolments by Age

34% bērnu vecums ir trīs gadi, bet viņu runas prasmes un iespējas ir stipri ierobežotas. Satraucoši ir arī tas, ka 13% 48 un 54 mēnešus veciem bērniem ir nepietiekams runas prasmju līmenis un viņu sazināšanās iespējas nav tādas kā viņu vienaudžiem.

No kopējā bērnu skaita ir četras meitenes un vienpadsmit zēni, kas procentuāli ir parādīts 2. attēlā. Šī informācija pētījuma ietvaros liecina, ka starp nerunājošiem, vai slikti runājošiem bērniem zēnu skaits ir lielāks.

2.attēls. *Bērnu skaits sadalījumā pēc dzimuma*
Figure 2 *Children Enrolments by Sex*

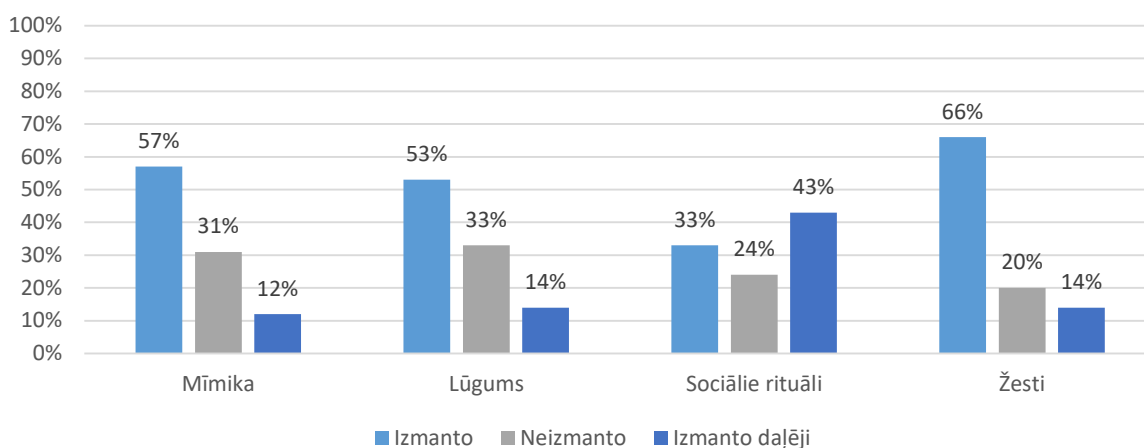
Pētījums tika veikts periodā, kad nerunājošie bērni izmantoja neverbālo komunikāciju, kā galveno komunikācijas līdzekli, apmēram 2 mēnešus pēc runas attīstības pārbaudes un koriģējoši attīstošās darbības sākuma. Tajā laikā tika novērtētas un analizētas bērnu verbālās un neverbālās komunikācijas prasmes.

Rezultāti *Results*

Mācību gada sākumā – septembrī – tika veikta runas attīstības pārbaude visiem bērniem abās pirmsskolas izglītības iestādēs. Tiem bērniem, kuri tajā laikā nerunāja, tika piedāvāti uzdevumi, lai pārbaudītu bērna runas sapratni. Pārbaudes laikā tika novērots, ka nerunājošie bērni izmantoja neverbālās komunikācijas līdzekļus, lai komunicētu ar logopēdu.

Lai pārbaudītu neverbālās komunikācijas iemaņas, tika izstrādāti pārbaudes kritēriji, kuri palīdzēja saprast, kā nerunājošie bērni sazinās ar apkārtējiem. Kritēriji tika sadalīti četrās grupās: mīmika, lūgums, sociālie rituāli un žesti. Pētījuma laikā skolotājs logopēds novēro, kā bērni izmanto neverbālās komunikācijas prasmes. Lai precīzāk noteiktu, kādiem neverbālās komunikācijas paņēmieniem nerunājošie bērni dod priekšroku, katrs kritērijs tiek aplūkots pēc vērtējuma skalas. Vērtējums “jā” nozīmē, ka bērns bieži izmanto kritēriju, sazinoties ar apkārtējiem. Savukārt vērtējums “daļēji” ir rādītājs tam, ka bērns praktiski neizmanto doto kritēriju komunikācijā, vai izmanto to reti. Vērtējums “nē” nozīmē, ka bērns vispār neizmanto kritēriju, sazinoties ar pieaugušajiem vai citiem bērniem.

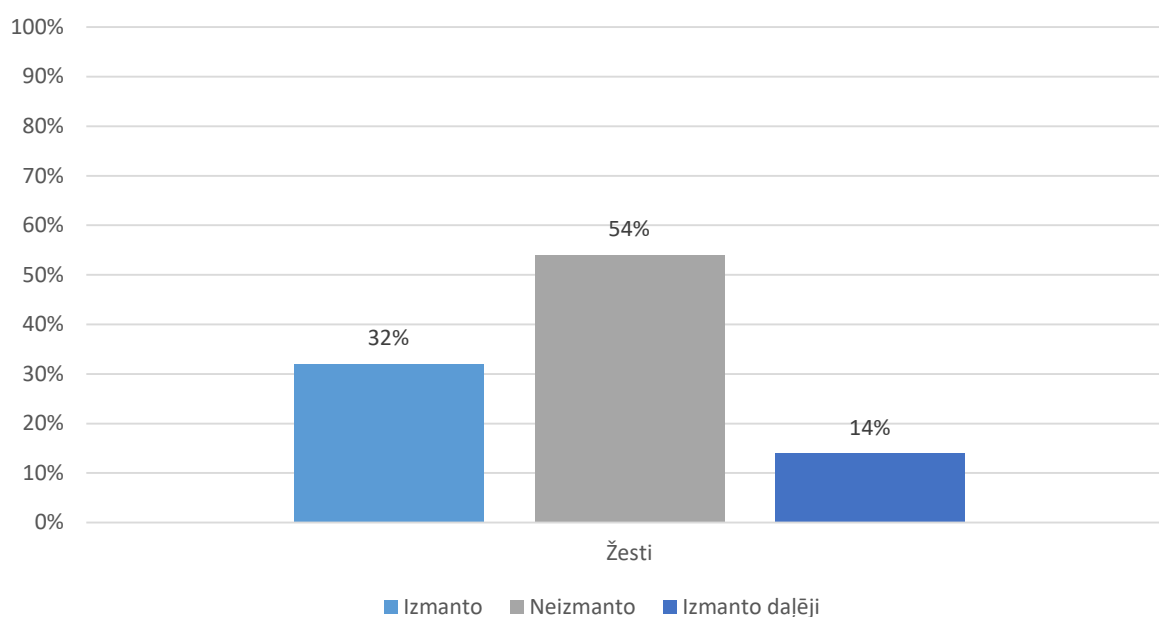
Mācību gada sākumā no visiem kritērijiem (sk. 3. att.), pārbaudes laikā 66% bērnu izmantoja žestus. Visvairāk bērni izmantoja norādāmos žestus ar abām rokām vai ar vienu pirkstu, lai parādītu to, ko gribēja paņemt. Norādot uz pazīstamo priekšmetu vai attēlu pēc logopēda uzdevuma, bērni arī izmantoja norādāmos žestus. Vērojot bērnus rotaļnodarbības laikā, sporta un mūzikas nodarbībās, tika secināts, ka bērni plaši izmanto žestus arī šeit. Savukārt komunicējot ar vienaudžiem, vairāk tika izmantota mīmika, kaut gan žesti, īpaši norādāmie žesti arī tika izmantoti, lai nodotu kādu informāciju saviem draugiem.

3.attēls. *Neverbālās komunikācijas pārbaudes kritēriji (septembris)*
 Figure 3 *Test Criteria of the non-Verbal Communication (September)*

Aptaujājot vecākus, tika noskaidrots, ka visi bērni, komunicējot ar vecākiem un citiem radniekiem, bieži izmanto žestus, lai parādītu kaut ko, pievērstu uzmanību, palūgtu vecākiem kaut ko. Vecākiem tas ir bijis liels atklājums un pārsteigums, ka viņu bērni tik lielā mērā izmanto neverbālās komunikācijas paņēmienus, jo viņi nepievērsa tam uzmanību. Tas liecina, ka nerunājošiem bērniem, kuri piedalījās pētījumā, žestu izmantošana sadzīves situācijās ir paradums.

Pēc runas attīstības pārbaudes tika uzsākta koriģējoši attīstošā darbība. Ar nerunājošiem bērniem logopēds strādāja 4 reizes nedēļā pa 15–20 minūtēm ievērojot katra bērna individuālās kognitīvās attīstības īpatnības. Pedagoģiskās novērošanas rezultāti rāda, ka pēc koriģējoši attīstošās darbības sākuma bērni mazāk izmanto žestus kā komunikācijas līdzekli – 32% pret 66% bērnu septembrī (sk. 4. att.). To bērnu skaits, kas daļēji izmantoja žestus komunikācijai ar citiem bērniem un pieaugušajiem, nav mainījies.

4.attēls. Neverbālās komunikācijas pārbaudes kritēriji (oktobris)
Figure 4 Test Criteria of the non-Verbal Communication (October)

Oktobrī nerunājošie bērni, komunicējot ar vienaudžiem un pieaugušajiem, saskarsmes laikā izmantoja ne tikai žestus, bet arī vokalizēja – mēģināja izteikt savas domas verbāli ar atsevišķu skaņu vai skaņu savienojumiem, ko var uzskatīt par verbālās komunikācijas sākumu.

Secinājumi Conclusions

- Nerunājošiem bērniem ar logopēdisko slēdzienu –VSNA I runas attīstības līmenis – neverbālā komunikācija aizstāj verbālo komunikāciju, kas palīdz viņiem sazināties ar apkārtējiem cilvēkiem un nodot nepieciešamo informāciju.
- Vecākiem jāpievērš uzmanība komunikācijas paradumiem ģimenes lokā, jo tie ietekmē bērna runas attīstību.
- Pēc pētījuma datiem var secināt, ka neverbālās komunikācijas laikā bērni izmanto žestus vairāk nekā citus neverbālās komunikācijas paņēmienus.
- Veicot korigējoši attīstošo darbību ar nerunājošiem bērniem, neverbālā komunikācija ātri pāriet uz verbālo komunikāciju.

Summary

One of the types of non-verbal communication are gestures that help people to show their attitude, emotional state, feelings; in most of the cases, gesturing happens

unconsciously. When children learn to speak, they also use a lot of non-verbal communication as a method of communicating. When children grow, the non-verbal communication is gradually replaced by the verbal communication – in this process, the language quality of a child improves, and the language becomes the main communication tool.

Sadly, not all children up to the age of 3–4 years are able to learn the laws of their native language and learn to speak. Nowadays there are many children who do not speak until the age of 3–4 years. In order to communicate with others, these children use the methods of non-verbal communication.

During the research, the communication characteristics of nonverbal children were explored. 15 children participated in this research: all of them had the conclusion of the speech therapist – Developmental Language Disorder (DLD). The children were in ages from 3 to 4,6 years (from 36 to 54 months), eleven boys and four girls.

In September the speech development of the children was tested. During the test, it was observed that nonverbal children used methods of non-verbal communication to communicate with the speech therapist. In order to test the skills of non-verbal communication, test criteria were elaborated to provide a better understanding of the ways how the nonverbal children communicate with others (Table 1). Data of the research show that children use gestures very often. During observations of children during other activities (organized playing, sports activities, music, walking, playing with other children), conclusions were made that also in these situations children use gestures very often. Conversations with the parents showed that also in the family setting children communicate with the relatives using gestures.

During the analysis of the data of the research, conclusions were made that:

- a child with I level of DLD uses gestures as a communication method very often, especially directional gestures;
- in order to help the child to gradually change from non-verbal communication to the verbal communication, there is correction developmental intervention that needs to be done with the non-verbal child on a regular basis;
- the speech development of the child is facilitated if parents are interested and involved in this process and the help of speech therapist is available.

Literatūra References

- Ambridge, B., & Lieven, E.V.M. (2011). *Child Language Acquisition: Contrasting Theoretical Approaches* (13 – 60). Cambridge: Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511975073>
- Aoyama, K., Peters, A.M., & Winchester, K.S. (2010). Phonological changes during the transition from one-word to productive word combination // *JCL. Vol. 37.* (145 – 157). DOI: [10.1017/S0305000909009465](https://doi.org/10.1017/S0305000909009465)
- Bishop, D.V.M., Snowling, M.G., Thompson, P.A., Greenhalgh, T., & The CATALISE Consortium. (2016). CATALISE: a multinational and multidisciplinary Delphi

- consensus study. Identifying language impairments in children. *PLOS One*, 11(7), e0158753. DOI: 10.1371/journal.pone.0158753
- Centrālā statistikas pārvalde. (2018). Bērni Latvijā. *Statistisko datu krājums*. Pieejams: <https://bit.ly/2FAefrQ>
- Ewing, R., Callow, J., & Rushton, K. (2016). *Language and Literacy Development in Early Childhood*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fleer, M. (2010). *Early Learning and Development. Cultural-historical concepts in play*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gillen, J. (2003). *The Language of Children*. London and New York: Routledge. Taylor & Francis Group.
- Guidetti, M., & Colletta, J.M. (2012). *Gesture and Multimodal Development*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Lūse, J., Miltiņa, I., & Tūbele, S. (2012). *Logopēdijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: RaKa.
- Trevarthen, C., & Delafield-Butt, J. (2013). Biology of shared meaning and language development: Regulating the life of narratives. In m. Legerstee, D. Haley and M. Bornstein (eds), *The Infant Mind: Origins of the Social Brain* (167 – 199). New York: Guilford Press.
- Tūbele, S., & Lūse, J. (2012). *Ja skolēns raksta nepareizi*. Rīga: RaKa.
- Визель, Т.Г. (2005). *Основы нейропсихологии*. Москва: АСТ: Астрель: Транзиткнига.
- Визель, Т.Г. (2016). *Ребенок и его развитие*. Москва: В. Секачев.
- Волкова, Л.С. (2009). *Логопедия под ред. Л.С.Волковой*. Москва: Владос.
- Жукова, Н.С., Мастюкова, Е.М., & Филичева Т.Б. (2011). *Логопедия. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников*. Москва: АРД ЛТД.
- Краузе, Е. (2012). *Логопедия. Логопедические занятия с детьми раннего и среднего возраста*. Москва: Корона – Принт.
- Лалаева, Р.И. (2001). *Формирование лексики и грамматического строя у дошкольников с общим недоразвитием речи*. Санкт-Петербург: Союз.
- Левина, Р.Е. (1969). *Основы теории и практики логопедии*. Москва: Просвещение.
- Микляева, Н.В. (2006). *Диагностика языковой способности у детей дошкольного возраста*. Москва: Айрис-Пресс.
- Нищева, Н.В. (2009). *Система коррекционной работы в логопедической группе для детей с общим недоразвитием речи*. Москва: Детство-Пресс.